

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Democratische verwachtingen in maatschappelijk gevoelige klachtprocedures tegen niet-vervolgging
Koning, S.D.

Citation

Koning, S. D. (2024). Democratische verwachtingen in maatschappelijk gevoelige klachtprocedures tegen niet-vervolgging. *Recht Der Werkelijkheid*, 45(2), 41-64.
doi:10.5553/RdW/138064242024045002003

Version: Publisher's Version
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4105384>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Democratische verwachtingen in maatschappelijk gevoelige klachtprocedures tegen niet-vervolg

Sophie Koning

1 Inleiding

Hoewel het Openbaar Ministerie (OM) van oudsher het vervolgingsmonopolie toekomt, biedt de artikel 12 Sv-procedure direct belanghebbende burgers de mogelijkheid om een negatieve vervolgingsbeslissing bij een onafhankelijke raadkamer te laten toetsen. Eerder onderzoek heeft uitgewezen dat deze procedure met name wordt aangewend door burgers die aangeven dat ‘hun verhaal en hun belang’ in het voortraject te weinig zouden zijn meegenomen en dat zij daarom door de raadsheren wensen te worden ‘gezien en erkend’.¹ Naast de oorspronkelijke publieke (rechtsstatelijke) controlefunctie – het voorkomen van willekeur en machtsmisbruik vanuit de zijde van het OM – heeft de artikel 12 Sv-procedure daarom een belangrijke maatschappelijke functie gekregen: het staat steeds meer in dienst van de private belangen van klagers.² Toch worden er ook maatschappelijke aanspraken op de artikel 12 Sv-procedure gemaakt die de individuele belangen van klagers overstijgen. Voorbeelden van dergelijke zaken zijn de zaken die leidden tot de vervolging van Geert Wilders in 2009 en van Ralph Hamers, voormalig CEO van de ING, in 2020 vanwege zijn rol in de witwasaffaire, waarvoor het OM reeds in 2018 met de ING een hoge transactie was overeengekomen.³ Anders dan ‘gewone’ beklagzaken – die veelal zien op burenruzies, mishandelingen en beledigingen – worden deze zaken al snel voorwerp van politiek-maatschappelijk debat.⁴ Klagers zijn in deze bijzondere categorie maatschappelijk gevoelige zaken namelijk maar een deel van een verdeelde samenleving, omdat aan de zaken maatschappelijke conflicten ten grondslag liggen. De concurrerende maatschappelijke belangen leiden er nogal eens toe dat de door klagers voorgestane conflictoplossende rol van de rechtspraak wordt gedelegeerd door andere (niet bij de procedure betrokken) burgers en machthebbers die betogen dat het strafrecht niet voor dit type zaken bedoeld is.⁵

1 Van Lent, Boone & Van den Bos 2016.

2 Voor de oorspronkelijke publieke functie, zie *Kamerstukken II* 1917/18, 77, nr. 1, p. 44. Over de hedendaagse maatschappelijke functie, zie Van Lent, Boone & Van den Bos 2016.

3 Zie resp. Gerechtshof Den Haag 9 december 2020, ECLI:NL:GHDA:2020:234 en Gerechtshof Amsterdam 21 januari 2009, ECLI:NL:GHAMS:2009:BH0496.

4 Uit recent onderzoek is gebleken dat ook door artikel 12 Sv-raadsheren een onderscheid gemaakt wordt (conceptueel en qua taakopvatting) tussen deze twee categorieën beklagzaken. Zie hierover Koning 2024.

5 Zie over de verschillende (de)legitimatiestrategieën in maatschappelijk gevoelige artikel 12 Sv-zaken: Koning 2023.

Dat maatschappelijk gevoelige beklagzaken gepaard kunnen gaan met delegitimatiestrategieën, werd duidelijk in de eerste Wilders-zaak. Volgens de media zou het strafrecht er alleen voor ‘echte slachtoffers’ moeten zijn, welke maatschappelijke identiteit de klagers die met succes de vervolging van Wilders hadden weten af te dwingen niet zouden verdienen.⁶ Bovendien zou een strafproces de onderliggende maatschappelijke problemen en conflicten, zoals de toenemende polarisatie, niet oplossen en zelfs laten toenemen.⁷ Naast deze ‘strijd om slachtofferschap’⁸ en ingeroepen effectiviteitsargumenten werd de trias politica (al dan niet expliciet) aangehaald om de vraag naar de wenselijkheid van de inzet van het strafrecht in deze zaak negatief te kunnen beantwoorden: een dergelijk politiek-maatschappelijk conflict zou geen uitweg moeten vinden in het strafrecht, maar in de politieke arena.⁹

De eerste Wilders-zaak illustreert dat het strafrecht een maatschappelijk fenomeen is waaraan de leden van de samenleving verschillende functies toekennen. Volgens de tegenstanders van het proces moest het strafrecht (‘echte’) slachtoffers dienen, positieve maatschappelijke effecten teweegbrengen en zich niet inmengen met politieke vraagstukken. Omdat het strafproces aan geen enkele van deze functies zou kunnen toekomen, zou deze zaak daarvoor niet geschikt zijn. Waarom rekenden klagers dan wél op het strafrecht? Welke functie kennen zij aan het strafrecht toe wanneer ze maatschappelijk gevoelige conflicten voor de strafrechter proberen te brengen? In deze bijdrage staat de vraag centraal hoe de relatief nieuwe aanspraken op de strafrechtspleging in maatschappelijk gevoelige beklagzaken te begrijpen en te conceptualiseren. Hoewel niet moet worden uitgesloten dat klagers ook in deze bijzondere categorie beklagzaken individuele belangen bij een vervolging hebben, vereist onderzoek naar de maatschappelijke aanspraken van deze klagers óók aandacht voor bovenstaande politiek-maatschappelijke interactieprocessen: de (de)legitimatieprocessen in een verdeelde democratische samenleving aan de hand van concurrerende betekenisgevingen (of toegekende functies) van de strafrechtspleging. Het is vanwege deze politiek-maatschappelijke context van belang ons niet alleen te richten op de (sociaalpsychologische) theorie van ‘ervaren procedurele rechtvaardigheid’ – waarbinnen de individuele aanspraken in reguliere beklagzaken doorgaans worden begrepen –, maar (ook) een meer sociologisch perspectief aan te nemen.¹⁰ Want ging het de klagers in de Wilders-zaak wel om de erkenning van slachtofferschap, een effectieve oplossing van maatschappelijke problemen en conflicten of het naar voren brengen van een louter politieke kwestie, zoals dat door machthebbers en andere leden van de samenleving gesteld werd? Of werden zij eerder tot emotioneel slachtoffer of politieke activist *gemaakt*, terwijl ze in werkelijkheid een andere functie aan de strafrechtspleging probeerden toe te kennen?

6 Zie bijv. ‘Recht om te beledigen’, *NRC* 1 juli 2008.

7 Zie bijv. ‘Moslims krijgen weer gelijk’, *De Telegraaf* 23 januari 2009.

8 Daems, Pemberton & Van Stokkum 2022

9 Zie bijv. de ingezonden lezersbrieven in, ‘Geert Wilders gaat winnen, daarom moet hij achter de tralies’, *Algemeen Dagblad* 8 februari 2010.

10 Zie over het belang van sociologische perspectieven op de strafrechtspleging (die zien op de maatschappelijke functies ervan): Garland 1991.

Om te voorkomen dat een nieuwe functie van de beklagprocedure zou worden gemist, vormde het startpunt van deze bijdrage het perspectief op de strafrechtspleging van burgers en hun advocaten zelf.¹¹ Aan de hand van vier casestudies – de artikel 12-zaak tegen Geert Wilders, die tegen de pedofielenvereniging Martijn, en de zaken naar aanleiding van de Libor-affaire en de fatale arrestatie van Mitch Henriquez – wordt een eerste aanzet gegeven om deze (relatief nieuwe) maatschappelijke aanspraken op de strafrechtspleging van nadere conceptuele duiding te voorzien. De resultaten van de casestudies illustreren dat maatschappelijk gevoelige beklagzaken aanleiding geven de dominante betekenisgeving van de strafrechtspleging kritisch tegen het licht te houden: tegenover het *liberale* verdachte-slachtofferparadigma waarbinnen de Nederlandse strafrechtspleging van oudsher begrepen wordt, blijken burgers en advocaten (ook) een *democratische* functie aan de strafrechtspleging toe te kennen die tot nu toe nog niet als zodanig lijkt te zijn geconceptualiseerd.

Alvorens dit ‘democratisch vocabulaire’ in paragraaf 5 vanuit de casestudies te reconstrueren, zal in paragraaf 2 de plaats van de artikel 12-procedure in de Nederlandse strafrechtspleging uiteen worden gezet. De ratio van de beklagprocedure past binnen het liberale kader waarbinnen de normatieve functie van de strafrechtspleging en de maatschappelijke aanspraken die daarop worden gemaakt, doorgaans worden begrepen. Omdat dit liberale kader de hier te onderzoeken aanspraken niet in al zijn complexiteit lijkt te kunnen vatten, bespreekt paragraaf 3 de gehanteerde (inductieve) methode van het onderzoek. Paragraaf 4 geeft de resultaten van de casestudies weer, waarna paragraaf 5 een eerste aanzet doet tot nieuwe theorievorming waarmee de verhouding tussen ons van oudsher professioneel ingerichte strafrechtspleging en de democratische samenleving op een kritische, maar constructieve wijze kan worden gedacht.

2 Het dominante liberale perspectief op de strafrechtspleging

De verschillende maatschappelijke betekenissen die aan het strafrecht worden gegeven, zullen altijd moeten worden ingepast in de onderliggende normatieve uitgangspunten daarvan. Die normatieve grondslag van het Nederlandse strafrecht is van oudsher het liberalisme, met als uitgangspunt de bescherming van individuele vrijheden.¹² Deze liberale karakterisering van de strafrechtspleging veronderstelt dat het strafrecht de normatieve functie heeft verdachten te beschermen *tegen* machtsmisbruik vanuit de overheid, maar ook dat slachtoffers via handhaving van het recht *door* die overheid beschermd worden.¹³ Als uiterst machtsmiddel is de inzet van ons strafrecht toevertrouwd aan publieke autoriteiten die uitsluitend het

11 Het onderzoek was daarom meer inductief van aard (zie par. 3).

12 Zie over de basisaannames van het liberalisme als politieke filosofie: Heywood 2020. Zie over strafrecht en liberalisme bijv. Mackor 2012 en Foqué & 't Hart 1990.

13 Zie voor een uitgebreide beschouwing over de rechtsbeschermende functies van het strafrecht Foqué & 't Hart 1990.

algemeen belang dienen te behartigen, zodat de individuele vrijheid van burgers gewaarborgd wordt.¹⁴

Ook ons vervolgingsstelsel is rondom deze liberale logica ingericht. Omwille van de individuele rechtsbescherming van de verdachte was de wetgever bij de totstandkoming van ons huidige Wetboek van Strafvordering (Sv) nogal huiverig tegenover directe participatie van burgers in de strafrechtspleging: slachtoffers zouden toch vooral door hun 'particuliere wraakgevoelens' en belangengroepen door hun 'deelbelangen' geleid worden.¹⁵ De definiëring van het algemeen belang werd daarom via het vervolgingsmonopolie en het opportuniteitsbeginsel toevertrouwd aan het OM. Omdat eveneens voorkomen moest worden dat het OM zélf een willekeurig of politiek gebruik van het opportuniteitsbeginsel zou maken, vormde de artikel 12 Sv-procedure een belangrijk correctiemiddel. Tijdens deze procedure mogen de raadsheren de eerdere vervolgingsbeslissing van het OM volledig toetsen aan de hand van de criteria van de haalbaarheid van de vervolging en de opportuniteit daarvan.¹⁶ Ook de beklagprocedure heeft van oudsher twee rechtsbeschermende functies die vanuit bovenstaand liberaal kader kunnen worden begrepen: het moet willekeur en machtsmisbruik vanuit de zijde van het OM tegengaan en biedt slachtoffers een *last resort* om aanspraak te kunnen maken op hun individuele rechtsbescherming.¹⁷ Bovendien waarborgt artikel 12 Sv de individuele rechtsbescherming van de beklaagde: burgers kunnen niet in een ingrijpende strafprocedure belanden zonder wettelijke grondslag (vanwege het haalbaarheids criterium), en het strafrecht blijft als uiterst machtsmiddel een *ultimum remedium* (vanwege de extra eis van de opportuniteit).

Alle *maatschappelijke* aanspraken die via de beklagprocedure op de strafrechtspleging worden gemaakt, worden daarom (al dan niet impliciet via het positieve recht) aan het bovenstaande *normatieve* liberale kader getoetst. Het is echter de vraag of dit kader waarbinnen het strafrecht van oudsher wordt begrepen niet bepaalde perspectieven op de strafrechtspleging buiten beeld houdt. Het liberalisme geeft ons namelijk niet alleen een normatief kader, maar heeft ook bepaalde empirische vooronderstellingen over mens en maatschappij. Voor het liberalisme zijn burgers namelijk ofwel vrije, rationele rechtssubjecten tegenover de staat in de publieke sfeer, ofwel hebben zij individuele behoeften in de private sfeer.¹⁸ Die normatieve en empirische vooronderstellingen zien we ook terug in de context van de strafrechtspleging: burgers worden beschouwd als (potentiële) verdachten, die bij de strafrechtelijke handhaving van de rechtsorde beschermd moeten worden tegen staatsmacht, en (potentiële) slachtoffers die naast het publieke belang van individuele rechtsbescherming ook persoonlijke behoeften als genoegdoening, erkenning en veiligheid zouden hebben. Normatieve discussies over de inzet van het

14 Dit publiekrechtelijke karakter van het strafrecht werd bijv. weer benadrukt in het recente redactioneel van *Strafblad* over de plaats van de burger in de strafrechtspleging, Crijns & Hirsch Ballin 2023.

15 *Kamerstukken II* 1913/14, 286, nr. 3, p. 54-55.

16 Die mogelijkheid tot volle toetsing van de vervolgingsbeslissing van het OM blijft ook in het nieuwe Wetboek van Strafvordering gehandhaafd. Zie *Kamerstukken II* 2022/23, 36327, nr. 3, p. 842-843.

17 *Kamerstukken II* 1913/14, 286, nr. 3, p. 66.

18 Zie over de kennistheoretische grondslagen van het liberalisme: Unger 1975.

strafrecht zien inderdaad veelal op de vraag in hoeverre toe te komen aan maatschappelijke aanspraken die betrekking hebben op private behoeften van burgers (bijv. om als slachtoffer erkend te worden) of de punitieve aanspraken van ‘het volk’ die zich in ‘gewone’ strafzaken veelal met de emoties van het slachtoffer lijken te identificeren. Zo spreken juristen over het ‘publiek met een punitieve inborst’ of ‘een repressieve samenleving’, waarna daartegenover liberale (rechtsstatelijke) waarden ter bescherming van de verdachte in herinnering worden geroepen.¹⁹ Meer in het bijzonder wordt het spreekrecht vanuit zowel juridische als criminologische hoek bekritiseerd als een ongewenste privatisering of horizontalisering van een publiekrechtelijke aangelegenheid waar juist het algemeen belang centraal zou moeten staan.²⁰ Ook in de context van de beklagprocedure wordt de vraag opgeworpen hoe te zorgen voor een ‘gepaste insluiting’ van het slachtoffer in een systeem dat van oorsprong gebouwd is op ‘het traditionele enkelspoor van de verdachte versus de overheid’.²¹

Dat de tot nu toe onderzochte maatschappelijke aanspraken op de strafrechtspleging binnen het bovenstaande liberale ‘verdachte-slachtofferparadigma’ kunnen worden begrepen en kunnen worden genormeerd, wil echter niet zeggen dat we niet open dienen te staan voor de mogelijkheid dat er ook maatschappelijke aanspraken op de strafrechtspleging worden gemaakt die niet binnen dit kader passen. De hierboven beschreven liberale karakterisering van het strafrecht kent bijvoorbeeld geen plaats toe aan de *verdeelde* democratische samenleving waarin burgers (niet zijnde slachtoffer of verdachte) met elkaar discussiëren over de collectieve inrichting van de samenleving. Klagers dienen in maatschappelijk gevoelige beklagzaken echter juist in die context van maatschappelijke verdeeldheid aan te voeren dat een vervolging in het algemeen belang is. Nu het liberalisme slechts de verhoudingen tussen (atomistische) individuen en de staat regelt, wordt geabstraheerd van de politiek-maatschappelijke interactieprocessen die juist de democratische samenleving kenmerken.²² Er waren daarom goede redenen te veronderstellen dat klagers het strafrecht in de politiek-maatschappelijke context van maatschappelijke verdeeldheid mogelijk van een andere betekenis zouden voorzien, die vanuit de dominante liberale karakterisering van het strafrecht gemist zou worden. Het empirisch onderzoek naar klagers’ betekenisgeving van de strafrechtspleging in maatschappelijk gevoelige beklagzaken was daarom meer inductief van aard en zal in de volgende paragraaf worden toegelicht.

3 Methodologische verantwoording

De casestudies startten met een media-analyse, zodat aan de specifieke politiek-maatschappelijke context van de vier te onderzoeken zaken recht kon worden

19 Zie resp. Crijns & Hirsch Ballin 2023 en het NJV-rapport, ‘De repressieve samenleving’, te raadplegen via nrv.nl.

20 Zie Veraart 2013; Daems 2007; Van Stokkum 2019, 2022.

21 Zie Kool 2018.

22 Dat het liberale vocabulaire maatschappelijke conflicten ‘maskeert’ is een bekende kritiek vanuit democratiëdenkers. Zie voor een gezaghebbende (politiek-filosofische) kritiek bijv. Mouffe 2000.

gedaan.²³ Hoewel de media veelal óver de vermeende intenties van klagers sprak in plaats van dat mét hen werd gesproken, gaf de media-analyse aanleiding enkele *sensitizing concepts* vanuit de literatuur te onderscheiden die richting gaven aan het onderzoek.²⁴ Zo kon berichtgeving over vermeende ‘wraakgevoelens’ van klagers gekoppeld worden aan sociologisch onderzoek over ‘de tijd van het slachtoffer’ en ‘the culture of control’ waarin de betekenisgeving van het strafrecht gekenmerkt wordt door private belangen als erkenning en risicobeheersing.²⁵ Berichtgeving over de (in)effectiviteit van het strafrecht om maatschappelijke problemen en conflicten op te lossen kon bijvoorbeeld in verband worden gebracht met (rechtssociologische) literatuur rondom ‘strategisch procederen’ en ‘legal framing’, maar ook met meer politiek-filosofische literatuur over de democratische samenleving (en haar instituties) in tijden van (gepercipieerde) politieke inactiviteit en maatschappelijke verdeeldheid.²⁶ Vervolgens volgden semigestructureerde diepte-interviews met klagers en hun advocaten. Naarmate het onderzoek vorderde, leidden de richtinggevendende concepten steeds tot het lezen van nieuwe literatuur en het terugkeren bij de data om de tot dan toe gevormde conceptuele onderscheidingen te toetsen en/of aan te vullen.

Het doel van de interviews was tweeledig: (1) achterhalen welke betekenis deze burgers en advocaten in het licht van de politiek-maatschappelijke context aan de strafrechtspleging gaven, en (2) hoe juridische en niet-juridische factoren, zoals die ook deels terug waren te vinden in de media en de reeds gewezen juridische uitspraken, in hun ogen het succes daarvan beïnvloedden. Het perspectief van de burgers was het primaire doel van het onderzoek, terwijl de gesprekken met de advocaten met name dienden voor extra (juridische) context. Hoewel het specifieke verloop van de interviews om deze reden per zaak en respondent verschilde, werden aan alle respondenten de volgende algemene vragen voorgelegd:

- 1 Waarom meende u dat het maatschappelijk gevoelige conflict een uitweg moest vinden in het strafrecht en niet, bijvoorbeeld, overgelaten moest worden aan de politiek of de samenleving zelf?
- 2 Waarom besloot het Openbaar Ministerie in uw ogen tot niet-vervolg?
- 3 Welke juridische en niet-juridische strategieën gebruikte u om deze vervolging toch mogelijk te maken en waarom lukte dat wel/niet?
- 4 Bent u van mening dat deze rechtsgang de oplossing van het conflict dichterbij heeft gebracht, dan wel andere voordelen voor de samenleving heeft gehad?

Niet alle betrokken klagers en advocaten konden worden getraceerd of waren bereid tot een interview. Toch kon naar aanleiding van de eerder uitgevoerde media-analyse uiteindelijk voor alle vier de zaken een representatieve selectie van

23 De resultaten van deze media-analyse worden besproken in Koning 2023. In deze bijdrage zal ook uit de dataset van deze analyse worden geput, waarbij naar de gebruikte krantenartikelen zal worden verwezen.

24 Zie over inductief onderzoek (*Grounded Theory Approach*) en de rol van richtinggevendende concepten (*sensitizing concepts*): zie Glaser & Strauss 1967.

25 Zie resp. Boutellier 2003 2021; Garland 2001.

26 Zie o.a. Van der Pas 2021 (over het concept strategisch procederen); Leachman 2013 (over ‘legal framing’) en Rosanvallon 2008 en 2011 (over de ‘legitimitéitscrisis’ in de hedendaagse democratie).

klagers en advocaten worden gemaakt. In de Martijn-zaak klaagden twee ouders vanwege hun misbruikte dochter, waarna in overleg met een van deze ouders en hun advocaat werd gesproken. Ten aanzien van de Wilders-zaak werden drie advocaten en vier klagers geïnterviewd. Deze klagers betroffen twee particulieren en twee voorzitters van respectievelijk de stichtingen Nederland Bekent Kleur en Landelijk Beraad Marokkanen. De laatste voorzitter was ten tijde van het eerste Wilders-proces secretaris-penningmeester en woordvoerder van de stichting, in welke positie hij nauw betrokken was bij de zaak en de overwegingen om die te starten.²⁷ Wat betreft de Libor-zaak waren de twee betrokken advocaten beiden bereid tot een interview, net als de voormalig voorzitter van Stichting Justitia Distributiva, welke stichting in deze zaak als enige klager optrad. Ten aanzien van de zaak Henriquez was een van de twee betrokken advocaten bereid tot een interview. Vanwege de gevoeligheid van het incident en de negatieve ervaringen van de klagers (enkele familieleden van Henriquez) met de Nederlandse strafrechtspleging werd samen met de advocaat besloten de door deze advocaat vertegenwoordigde klagers niet opnieuw met een interview te belasten.

De interviews vonden fysiek plaats, hadden een duur van 60 tot 90 minuten en werden met toestemming van de respondenten opgenomen. De onderzoeker legde de respondenten uit dat volledige anonimisering niet altijd mogelijk zou zijn, omdat de resultaten vanwege de media-aandacht terug te leiden zouden kunnen zijn tot hun persoon. Na transcriptie en analyse werd hun daarom de mogelijkheid geboden het uiteindelijke stuk in te zien en te voorzien van commentaar. Op een paar feitelijke nuances na leidde dat niet tot aanpassingen.

4 Resultaten casestudies

4.1 De Martijn-zaak: ‘we hadden in ieder geval weer aandacht voor de problematiek’

Waar VVD-minister Korthuis Altes in 1985 nog voorstelde om seksueel contact met jongeren vanaf 12 jaar te legaliseren, illustreren het verbod op de vereniging Martijn in 2014 en de daaropvolgende veroordelingen van enkele oud-leden vanwege het voortzetten van de vereniging dat de tijdsgeest inmiddels is veranderd: voor een vereniging met als officiële doelstelling ‘het bespreekbaar maken van en het streven naar acceptatie van ouderen-jongerenrelaties’ is in Nederland geen plaats meer.²⁸ Na een burgerinitiatief dat door ‘volksheld’ Henk Bres geïnitieerd werd, een daaropvolgend verhit Kamerdebat, en demonstraties voor het huis van de bestuurders die belaagd werden door zogenaamde pedojagers, kon niet gezegd worden dat er onvoldoende maatschappelijke steun bestond om de vereniging uiteindelijk via het civiele recht te laten ontbinden.

Het verbod had een lange aanloop: al in 2010 deden de ouders van een misbruikt kind aangifte tegen de vereniging, omdat zij als benadeelde partij tijdens het strafproces tegen Geert B. hadden gehoord van het bestaan daarvan. Toen deze aangifte niet in behandeling werd genomen – de ouders waren geen belanghebbende –,

27 De toenmalige voorzitter Mohamed Rabbae is in 2022 overleden.

28 HR 18 april 2014, ECLI:NL:HR:2014:948. Zie ook ‘Hoe het archief van pedoclub Martijn de veranderde tijdsgeest weerspiegelt’, *de Volkskrant* 26 november 2019.

schreef de advocaat een brief aan het OM, dat uiteindelijk mededeelde Martijn niet te vervolgen: er konden geen strafbare feiten aan de vereniging worden toegerekend.²⁹ De kwestie ontketende een maatschappelijke discussie waarin door de voor- en tegenstanders veelal de volgende argumenten werden aangevoerd. Volgens de tegenstanders was Martijn een uitlaatklep voor pedofiele gevoelens, waardoor de vereniging een preventieve werking zou hebben, en zou een verbod in strijd zijn met de vrijheid van meningsuiting en vereniging.³⁰ In de voorstanders van een verbod zagen deze tegenstanders vooral leden van een 'onzekere samenleving' voor wie de pedofiel als zondebok nu een moreel ijkpunt vormde.³¹ Uit het Kamerdebat dat op het burgerinitiatief volgde, bleek dat verschillende Kamerleden betreurden dat de wet op dat moment geen verbod leek te kunnen rechtvaardigen: 'De vereniging Martijn is een vereniging van vieze mannetjes, met gore standpunten die walging en weerzin opwekken (...) Mijn onderbuik zegt: sluit ze op en gooi de sleutel weg', stelde bijvoorbeeld GroenLinks-Kamerlid Tofik Dibi.³² Desgevraagd geven de betrokken advocaat en klager aan dat zij door de media vaak onder deze laatste groep 'emotionele burgers' werden geschaard, maar dat zij zich altijd hebben gedistantieerd van pedojagers; dat degenen die pedofiele gevoelens hebben, moeten worden onderscheiden van degenen die ernaar handelen; en dat zij altijd de democratische kanalen zullen bewandelen. Toch wordt opgemerkt dat alle aandacht, in welke vorm dan ook, hen wel geholpen heeft:

'We hadden in ieder geval weer aandacht voor de problematiek. Wij vonden het van belang dat deze vereniging verboden werd. Puur het belang dat zij geen tips en tricks meer zouden geven aan pedofielen. Dat was onze doelstelling.'

Hoewel de klager aangeeft zich 'natuurlijk ook slachtoffer te voelen', wordt daarom tegelijkertijd het bovenindividuele karakter van de kwestie benadrukt, tezamen met een visie op de Nederlandse samenleving: voor zowel pedojagers als het faciliteren van tips en tricks is daarin geen plaats. Na contact met verschillende Kamerleden en een vergeefse poging de minister van Justitie te bewegen tot het geven van een aanwijzing aan het OM werd uiteindelijk een artikel 12-procedure ingesteld. Daarbij kregen de ouders en hun advocaat steun van het OM, dat met klem benadrukte niet op het sepot terug te komen, maar wel verzocht de artikel 12-procedure 'met spoed' te starten: 'Nu heeft de juridische route nog een open einde, en dat leidt tot veel vragen en initiatieven in het land.'³³

De advocaat merkt op dat hij ook wel wist dat de ouders bij de artikel 12-procedure problemen met de ontvankelijkheid zouden ervaren omdat zij waarschijnlijk niet

29 'OM: snel een zaak over pedoclub; Justitie steunt Yme Drost, die procedure begint tegen vereniging Martijn', *NRC* 18 juli 2011.

30 'Het gevaar van de geïsoleerde pedoseksueel', *NRC* 23 juli 2011; 'Henk Bres jaagt pedofiel ondergronds', *de Volkskrant* 6 augustus 2011.

31 'Volksvijand', *de Volkskrant* 14 juni 2012.

32 Debat over vervolgen, verbieden of laten ontbinden van pedofielenvereniging Martijn, tweedekamer.nl, 29 november 2011.

33 'OM: snel een zaak over pedoclub; Justitie steunt Yme Drost, die procedure begint tegen vereniging Martijn', *NRC* 18 juli 2011.

als ‘direct belanghebbenden’ zouden worden aangemerkt. Daarvoor moest namelijk worden aangetoond dat Geert B. tips van Martijn had gekregen, ‘maar daar was lastig de vinger achter te krijgen’. De procedure zou echter wel kunnen dienen om het OM ervan te overtuigen dat de maatschappelijk gevoelige kwestie ook een duidelijk strafrechtelijk aanknopingspunt had:

‘Het OM had ons uitgenodigd die procedure te doen en ik dacht wie weet wat dat in beweging zet. Misschien dat het OM tot de conclusie kwam: “ja jongens ze zijn misschien geen direct belanghebbenden, maar als ik het dossier zo lees, dan zie ik dat er kinderpornografische afbeeldingen op die site stonden”. We dachten, dan schieten we hem er maar in in een formeel kansloze procedure.’

Volgens de advocaat en de ouders zouden er daarom wél strafbare feiten zijn gepleegd bij Martijn: ‘Het Openbaar Ministerie heeft gewoon niet serieus naar deze zaak gekeken.’ Zo zou het besloten gedeelte van de website van Martijn niet zijn meegenomen en werd tegen het standpunt van klagers in door het OM ontkend dat eerder kinderpornografisch materiaal op de website had gestaan. Volgens de advocaat zou deze passieve opstelling van het OM in strijd zijn met het verdrag van Lanzarote dat de Nederlandse staat verplicht op te treden tegen misbruik van kinderen en maatregelen te treffen om deze criminele activiteiten te voorkomen.³⁴

De klagers werden inderdaad voor een groot deel van de klacht niet-ontvankelijk verklaard, omdat de vraag of en in welke omvang strafvervolgning plaats dient te vinden, toevertrouwd is aan het OM, voor welk beleid de minister van Justitie politieke verantwoordelijkheid draagt.³⁵ Met andere woorden, de artikel 12-procedure staat niet open voor iedere burger die in zijn algemeenheid wil klagen over de wijze van opsporing en vervolging door het OM. Wat betreft het deel dat wel inhoudelijk werd behandeld – de medeplichtigheid en het uitlokken van Martijn ten aanzien van het misbruik van klagers’ dochter – overwoog het hof dat het OM redelijkerwijze tot deze beslissing had kunnen komen: er waren onvoldoende aanwijzingen te veronderstellen dat ‘voorlichting van de Stichting Martijn over het wissen (...) van sporen’ zou hebben geleid tot het handelen van Geert B.

Toen in het huis van Ad den der Berg – oud-bestuurslid van Martijn – kinderpornografisch materiaal werd aangetroffen, zette het OM een civiele procedure in gang om Martijn op grond van artikel 2:20 Burgerlijk Wetboek (BW) alsnog te verbieden. De zaak bereikte de Hoge Raad, die overwoog dat Martijn ‘de gevaren van seksueel contact met jonge kinderen bagatelliseert, dergelijke contacten zelfs verheerlijkt en haar opvattingen ook propageert’.³⁶ Daarmee zouden de werkzaamheden van de vereniging in strijd zijn met de openbare orde. Deze uitspraak werd overwegend met instemming ontvangen, maar leidde ook tot kritiek onder juristen en journalisten. Want als Martijn geen strafbare feiten had gepleegd, wat recht-

34 Verdrag van de raad van Europa inzake de bescherming van kinderen tegen seksuele uitbuiting en seksueel misbruik, wetten.overheid.nl.

35 Hof Leeuwarden 21 november 2011, ECLI:NL:GHLEE:2011:BU4940.

36 HR 18 april 2014, ECLI:NL:HR:2014:948.

vaardigt dan een dusdanige vergaande inperking van individuele vrijheden?³⁷ Hoewel klager en diens advocaat aangeven blij te zijn dat hun klacht vanwege de maatschappelijke druk uiteindelijk toch uitmondde in een verbod, merkt de advocaat op dat deze civiele uitspraak niet nodig zou zijn geweest als het OM het onderzoek ten tijde van hun klacht serieuzer had genomen:

‘De politie heeft na het verbod een inval gedaan bij een bestuurslid van Martijn thuis. Wat men daar aantrof was het hele archief van de vereniging Martijn. En dat huis, dat was eigenlijk (...) één groot pedofielenmuseum. Dat gaf ons gelijk dat Martijn wel degelijk bezig was geweest met strafbare feiten. Ik heb toen gevraagd aan de officier: waarom gaan jullie Marthijn Uittenboogaard niet persoonlijk vervolgen voor datgene wat daar werd aangetroffen? Ik heb daar nooit een antwoord op gekregen. Ik denk dat ze dan toch wel met het verleden in conflict zouden zijn gekomen.’

De inval vond plaats in 2020 naar aanleiding van meerdere aangiften tegen Martijn vanwege verdenkingen van het illegaal voortzetten van de vereniging.³⁸ Een van die aangevers was de door klager later opgerichte stichting Strijd tegen Misbruik. In 2018 deed deze stichting opnieuw aangifte vanwege de ‘pedohandboeken’ die op het internet circuleren: ‘Het OM zegt “we zitten er bovenop”, nou dat is dus niet zo.’ Ook die aangifte bracht iets in beweging: op het verspreiden, verwerven of in bezit hebben van een handleiding met tips en trucs voor het seksueel misbruiken van kinderen staat per 1 juli 2023 maximaal vier jaar gevangenisstraf.³⁹

4.2 *Het Wilders-proces: de rechtszaal als forum voor maatschappelijk debat*

Het eerste Wilders-proces vond plaats in een tijd waarin het debat over ‘de multiculturele samenleving’ hevig werd gevoerd. Met uitlatingen als ‘De demografische samenstelling van de bevolking is het grootste probleem van Nederland. Ik heb het over wat er naar Nederland komt en wat zich hier voortplant’,⁴⁰ was het met name Geert Wilders die in het kader van dit debat prominent in de media aanwezig was. Dergelijke uitspraken, tezamen met de film *Fitna*, vormden voor diverse individuen en organisaties aanleiding om een artikel 12-procedure te starten. Hoewel het OM de zaak seponeerde – Wilders bekritiseerde een religie en deed zijn uitlatingen in de context van het maatschappelijke debat –, zagen de artikel 12-raadsheren op grond van de rechtspraak van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) en het algemene belang van de rechtszekerheid voldoende aanleiding voor een vervolging op grond van artikel 137c (groepsbelediging) en 137d (aanzetten tot haat en discriminatie) van het Wetboek van Strafrecht (Sr). Het zou namelijk aan de strafrechter zijn, zo overwoog het hof, ‘om de uiterste normatieve grenzen

37 ‘Zelfbeheersing is nodig en echt niet alleen voor pedo’s’, NRC 28 april 2015.

38 ‘Kinderkamer en seksspullen gevonden bij pedoverdachte, voorarrest verlengd’, *Algemeen Dagblad* 17 april 2020.

39 ‘Pedohandboeken per 1 juli verboden, maximaal vier jaar cel voor bezit’, *De Telegraaf* 26 juni 2023.

40 ‘De paus heeft volkomen gelijk’, *de Volkskrant* 7 oktober 2006.

aan te geven waarbinnen het maatschappelijk debat op aanvaardbare wijze kan plaatsvinden'.⁴¹

Die strafrechtelijke kwestie kwam in de media en het strafproces maar in beperkte mate naar voren. In plaats daarvan bleek het proces een voortzetting van een cultuurstrijd te zijn die al langer gevoerd werd. Volgens Wilders zou het 'politieke proces' gaan over de waarheid over de islam, welke 'politieke ideologie' ervoor zou zorgen 'dat overal in Nederland de lichten uitgaan'.⁴² Anderen betoogden dat het proces niet zou passen bij een 'beschaafd land'⁴³ waar men in het publieke debat beargumenteert op basis van feiten en argumenten 'en niet met verdachtmakingen komt'.⁴⁴ In dat licht stelde Mark Rutte voor de artikelen over groepsbelediging en aanzetten tot haat te schrappen, zodat naar Amerikaans model alleen de uitlatingen die oproepen tot geweld strafbaar zouden zijn.⁴⁵ Moslims vreesden juist dat het proces ertoe zou leiden dat het beeld van 'moslims tegen de rest' weer werd aangewakkerd, 'en dat is geen beeld waar we de samenleving mee dienen'.⁴⁶

De geïnterviewde klagers en betrokken advocaten merken op dat ze de publieke opinie niet aan hun zijde hadden en dat dat mede kwam omdat het politieke debat 'gefaald' had om Wilders van adequate repliek te voorzien:

'En het werd ook doodgezwegen hè. Hij werd niet benoemd als racistisch. Dan werd gezegd "het is onfatsoenlijk". Nee, het is niet onfatsoenlijk, het is racistisch. Het was in een tijd dat Rita Verdonk zei: discriminatie, dat doen we niet in Nederland.'

Een andere klager, die emigreerde vanwege het maatschappelijke klimaat dat door Wilders gecreëerd zou zijn, maakte zich vooral zorgen over de 'ontmenselijking' die in Wilders' uitlatingen doorschemerde. Met uitlatingen als 'het' zou Wilders mensen gelijk hebben gesteld met 'kwaadaardige dieren, insecten en ongedierte'. De advocaat van deze klager betoogde daarom al tijdens de artikel 12 Sv-procedure dat Wilders alleen voor aanzetten tot haat en niet voor groepsbelediging zou moeten worden vervolgd: waar de strafbaarstelling van aanzetten tot haat tegen de achtergrond van de scheldpartijen en haatcampagnes in de jaren dertig tot stand kwam, roept een vervolging voor groepsbelediging toch al snel associaties op met subjectieve gevoelens van moslims en hun incasseringsvermogen. Een volgende klager laat in dit verband weten dat het haar 'helemaal niet ging om de moslims, maar om de rechtsstaat die geweld werd aangedaan'. Ook voor de voorzitter van Landelijk Beraad Marokkanen stond niet het in de media bekritiseerde 'slachtofferschap' van de moslimgemeenschap centraal in de zaak, maar het burgerschap dat ieder lid van onze samenleving toekomt:

41 Gerechtshof Amsterdam 21 januari 2009, ECLI:NL:GHAMS:2009:BH0496.

42 'Wilders: waarheid moet gezegd', *De Telegraaf* 8 februari 2011.

43 'Deze vervolging past niet bij een beschaafd land', *De Pers* 22 september 2010.

44 'Rob Riemen, schaamt u zich voor zoveel onzin', *de Volkskrant* 13 november 2010.

45 'Rutte alleen in debat over vrije woord', *NRC* 28 januari 2009.

46 'Rabbae heeft niets te winnen in zaak tegen Wilders', *Trouw* 25 november 2010.

‘Wat wij zeggen, wij zijn Nederlandse staatsburgers, of je het nou leuk vindt of niet. Die discussie voer ik al lang niet meer. Ook niet met Marokkanen: “ja maar zij!”. Ik zeg niks zij. Wij zijn wij. Wij zoeken niet de confrontatie, maar de conversatie. Heel veel mensen begrijpen dat niet. Die zeggen, ja jij vecht toch tegen de blanken? Nee het is geen strijd tegen de blanken hier. Daar gaat het helemaal niet om.’

Alle klagers merken desgevraagd op dat de straf voor hen niet belangrijk was, maar dat het hen vooral om de publieke verantwoording van Geert Wilders te doen was – die hun uitnodigingen tot debat telkens had afgeslagen – en de normstelling door de rechter. De klagers hoopten daarom dat de rechter uiteindelijk via het strafproces een ander verhaal over de Nederlandse samenleving naar voren zou brengen: ‘Ik vind dat je als overheid het fatsoen moet hebben om het verhaal goed te vertellen aan je burgers. En dat je ook het lef moet hebben om te zeggen: nee’, merkt een klager op.

In het licht van de maatschappelijke discussie werd een Arubaanse belangenvereniging bij de zaak betrokken (‘om de zaak breder te trekken dan Marokkanen’). Ondanks deze strategie, de voorbereide pleidooien en de toewijzing van de klacht hadden de advocaten moeite om hun verhaal over de Nederlandse samenleving in het strafproces naar voren te brengen. Toen het OM een requisitoir strekkende tot vrijspraak hield, Wilders zich op zijn zwijgrecht beriep, en diens advocaat betoogde dat Wilders in dit politieke proces de mond werd gesnoerd, probeerden de advocaten de taak van het OM over te nemen. Als vertegenwoordigers van de benadeelden (eerder: klagers) mochten de advocaten echter alleen de geleden schade onderbouwen, zodat ze telkens konden worden teruggeroepen wanneer zij probeerden te betogen waarom Wilders uitlatingen wel strafbaar zouden zijn. ‘We hadden heel interessante vergelijkingen: “tsunami van islamisering”, dus natuurrampen, en dat moslims werden vergeleken met dieren. Maar dat verzandde helemaal’, vertelt een advocaat. Wat ook mee speelde was dat de rechterlijke macht, na een succesvolle wraking, ‘veel te inschikkelijk’ zou zijn geweest: ‘Bij grote criminelen zeggen ze trek even uw mond open. En bij Wilders was het: nou, vindt u het goed dat we u nu even het woord geven?’ De klagers en hun advocaten konden daarom niet verhelpen dat niet het gesprek over de verhouding tussen discriminatie en de vrijheid van meningsuiting in ons land, maar de in de media geuite zorgen over de politieke vooringenomenheid van de rechtbank en de daaropvolgende ‘gezagscrisis’ van de rechtelijke macht het proces beheersten.⁴⁷ Ook via de media lukte het klagers niet dit dominante narratief van een alternatief te voorzien: ingezonden artikelen werden niet geplaatst en bovendien ‘werd hun niets gevraagd’.

Wilders werd uiteindelijk door de rechtbank vrijgesproken, die daarbij de argumentatie van het OM volgde: Wilders bekritiseerde een religie en deed zijn uitlatingen in de context van het maatschappelijke debat. Een aantal klagers merkt op dat in de uitspraak helemaal niet was ingegaan op hun argumenten over de gevolgen van Wilders’ uitspraken voor de samenleving en de bijzondere verantwoordelijkheid

47 Zie bijv. ‘Opmerking rechter tegen Wilders alleen “ongelukkig” geformuleerd’, *de Volkskrant* 6 oktober 2010.

van politici in het maatschappelijke debat zoals die in de rechtspraak van het EHRM tot uitdrukking komt. Eén advocaat laat weten dat hij inmiddels inziet dat het strafproces nooit de juiste uitweg voor het maatschappelijke conflict is geweest: ‘Zo’n zaak is olie op het vuur.’ Toch menen de andere klagers en advocaten dat het proces ondanks ‘het gebrek aan rechtsbescherming’ en een ‘effectief signaal naar politici’ toch bewustwording en een belangrijke maatschappelijke discussie heeft opgeleverd. Volgens de voorzitter van Landelijk Beraad Marokkanen komt dat omdat de belangenvereniging – ‘net zoals in het tweede Wilders-proces’ – altijd de waarde van de rechtsstaat heeft benadrukt:

‘Dat Nederlanders, mensen met verstand, mensen die het land besturen zeggen “maar ze hebben wel een punt met die rechtsstaat”. Niet van “oh, daar heb je ze weer, die kutmarokkanen”.’

4.3 *De Libor-zaak: artikel 12 Sv als ‘tegenmacht tegenover de banken en de neoliberale ideologie’*

In oktober 2013 maakte de Rabobank bekend dat uit onderzoek is gebleken dat ten minste dertig medewerkers van de bank tussen 2005 en 2011 betrokken zijn geweest bij het manipuleren van het interbancaire rentetarief ‘London Interbank Offered Rate’ (Libor) ten gunste van de eigen handelspositie. De Libor-rente vormde dagelijks de financiële maatstaf voor de rente die banken vroegen voor onder andere hypotheekleningen, persoonlijke leningen en kredieten aan bedrijven en overheden. Als gevolg van de fraude kwam de Rabobank met meerdere (internationale) partijen schikkingen overeen ter waarde van circa 774 miljoen euro om strafvervolgning te voorkomen. Daarvan ontving het Nederlandse OM 70 miljoen euro.⁴⁸ De fraude leidde tot grote maatschappelijke verontwaardiging: niet alleen was er financiële schade geleden, ook was het toch al lage maatschappelijke vertrouwen in de financiële sector na de financiële crisis in 2008 inmiddels tot een nieuw dieptepunt gedaald.⁴⁹ Het standpunt van het OM dat met deze internationaal gecoördineerde hoge transactie en de door de Rabobank opgelegde disciplinaire straffen ‘passend’ en voor de samenleving op de ‘meest effectieve’ manier op de fraude zou zijn gereageerd,⁵⁰ werd in de media bekritiseerd: waarom worden de medewerkers in de VS wel vervolgd en hoeveel zin heeft zo’n transactie wanneer de Rabobank expliciet stelt geen schuld te erkennen?⁵¹

Ook Stichting Justitia Distributiva was niet overtuigd van deze volgens het OM passende en meest effectieve afdoening en besloot de rechter via een artikel 12-procedure om de vervolging van de bank, de bestuurders en de betrokken medewerkers te verzoeken. Volgens de toenmalige voorzitter van de – inmiddels opgeheven – stichting was het voornaamste doel daarvan om ‘een tegenmacht te vormen tegenover de banken’, zodat ‘de zeggenschap weer terugkomt waar die hoort: bij de

48 ‘Rabobank betaalt €70 miljoen ter afwikkeling van LIBOR-onderzoek’, om.nl, 29 november 2013.

49 Zie bijv. ‘Rabo knakt eigen reputatie’, *NRC* 30 oktober 2013.

50 ‘70 miljoen een passende afdoening’, *Opportuun* 2015(2), p. 20-21.

51 Zie bijv. ‘Rabobank-leden willen raad van bestuur voor de rechter om Libor’, de *Volkskrant* 13 januari 2014; ‘Schatplichtig’, *De Telegraaf* 30 oktober 2013.

mensen zelf in onze samenleving'. De artikel 12-procedure zou een manier zijn om die discussie over de 'neoliberale ideologie' op gang te brengen en 'te laten zien dat we niet machteloos zijn als we ons verenigen'. Naast deze zorgen over de 'bedreiging van onze rechtsstaat en democratie als zodanig' door de 'ongelijkheid van macht tussen banken en de rest van de samenleving' werd de procedure ingesteld voor een groot aantal burgers die zich bij de stichting hadden gemeld, omdat zij door de fraude financiële schade zouden hebben geleden. Het OM zou over het hoofd hebben gezien dat een uiteindelijke formele erkenning van schuld en onrechtmatigheid door de strafrechter ertoe zou kunnen leiden dat de schadeclaims van deze burgers in een civiele procedure kansrijker zouden zijn.

Vanwege een beperkt vertrouwen in de politiek – 'De Rabobank was gewend zijn gang te kunnen gaan en als het fout ging, gingen ze naar Den Haag tot het weer goed ging' – deed de stichting een beroep op de rechter die een tegenwicht zou kunnen bieden tegenover het OM, dat volgens de voormalige voorzitter 'een opdracht rechtstreeks van het ministerie had' en 'dus zeker niet onafhankelijk' was. Pogingen van de stichting om het maatschappelijke conflict zelf op te lossen hadden weinig succes gehad. Zo bleef de brief aan het bestuur van de Rabobank waarin een alomvattende schikking werd voorgesteld om de geleden schade van burgers te vergoeden 'om verdere escalatie en een strafvervolgung te voorkomen', onbeantwoord. Bovendien werd via georganiseerde bijeenkomsten in diverse debatcentra gepoogd een aanzienlijk deel van de cliënten van de Rabobank als drukmiddel mee te krijgen, maar 'die bleken er uiteindelijk toch niet zo'n last van te hebben'.

Met zo'n 2500 machtigingen – waaronder enkele certificaathouders van de Rabobank – had de stichting voor de artikel 12-procedure de 'beste advocaten' in de arm genomen. Beide advocaten geven aan dat het hen niet zozeer om de maatschappijkritiek van de stichting te doen was, maar dat er 'gewoon strafrechtelijke stront aan de knikker was' (advocaat 1) en dat een zaak met zulke grote maatschappelijke belangen niet in 'de achterkamertjes' geregeld moet worden, maar in een openbaar strafproces op tegenspraak waar alle informatie op tafel komt (advocaat 2). Wel delen de advocaten de kritiek op de opstelling van de politiek en het OM: de politiek had gefaald, De Nederlandsche Bank had als toezichthouder liggen slapen en het OM had gewoon geen zin in deze ingewikkelde zaak. Ook zou het zogeheten 'Tafelbergdossier' dat bij het gerechtshof mocht worden ingezien, aantonen dat de door de Rabobank opgelegde disciplinaire straffen een 'wassen neus' waren: de betrokken bankiers hadden in het gunstigste geval een stevig gesprek met hun leidinggevende gevoerd, en in het slechtste geval zouden zij in het volgende jaar hun bonus niet terugzien.

De stichting en de advocaten beoogden daarom niet alleen de vervolgingsbeslissing van het OM via de artikel 12-procedure van kritiek te voorzien, maar ook de politiek in beweging te krijgen. Zo geven de advocaten aan dat zij tijdens de procedure inzicht probeerden te verkrijgen in de communicatie tussen het OM en het ministerie van Justitie over de transactie, in de hoop 'dat daar iets specifieks in zou zitten waardoor de maatschappelijke druk nog meer zou oplopen'. Toen deze documenten niet mochten worden ingezien, bleef alleen nog de artikel 12-procedure over om de transactie open te breken. Waar de advocaten er, mede vanwege de kritische opstelling van de raadsheren, vertrouwen in hadden dat dat zou lukken,

was de voormalig voorzitter van Stichting Justitia Distributiva sceptischer: ‘juridisch hadden we gelijk, maar je kon van tevoren ook wel weten dat je niet kon winnen’.

De klacht werd uiteindelijk afgewezen, nu de strafrechter ook slechts een boete aan de Rabobank zou kunnen opleggen en er geen aanleiding was te veronderstellen dat de bestuurders wetenschap hadden van de fraude. Het argument van de stichting dat de Libor-desk als criminele organisatie zou zijn te kwalificeren – een strafbaar feit waarop meer dan zes jaar staat, terwijl transacties slechts mogelijk zijn in geval van feiten onder de zes jaar – werd door het hof afgedaan met de overweging:

‘Er is geen concrete aanwijzing dat onjuiste submissions zijn gedaan in een zodanige samenwerking dat sprake is van een organisatie die het plegen van misdrijven tot oogmerk heeft, zodat het in artikel 140 Sr bedoelde deelnemen aan een criminele organisatie niet aan de orde is.’⁵²

‘Een doelredenering en totaal niet ingegaan op onze argumenten’, merkt een van de advocaten op. ‘Het is geen criminele organisatie, want het is geen criminele organisatie.’ Wel overwoog het hof dat de betrokken medewerkers die nog werkzaam waren bij de Rabobank vervolgd hadden moeten worden, maar omdat deze medewerkers al eerder voorwerp van een privaat onderzoek zonder strafrechtelijke waarborgen waren, leek het het hof ‘niet goed denkbaar’ opnieuw een onderzoek op te zetten waar die strafrechtelijke waarborgen wél in acht zouden worden genomen.⁵³ ‘Dat steekt mij nog het meest’, aldus dezelfde advocaat, ‘niemand had dat aangevoerd. Het kwam compleet uit de lucht vallen.’ Daarnaast zou er ook zonder verklaringen van de medewerkers nog voldoende wilsonafhankelijk materiaal overblijven – waaronder e-mails – waarop een veroordeling gestoeld zou kunnen worden.

Ondanks dit gebrek aan responsiviteit zijn de advocaten van mening dat de procedure de samenleving iets gebracht heeft. Zo zou de Libor-zaak als opstapje hebben gediend voor de zaak Hamers en mede hebben bijgedragen aan de veranderde opstelling van het OM, dat nu een uitgebreid feitenrelaas in geval van hoge transacties publiceert en vereist dat banken in die gevallen schuld erkennen. Ook ligt er een wetsvoorstel dat hoge transacties inmiddels door de rechter moeten worden getoetst. De voorzitter is wat minder optimistisch: ‘Zonder die zaak was dat misschien ook wel gebeurd. Uiteindelijk heeft die zaak misschien half geholpen, maar niet voor de mensen waar het om ging.’ Het huidige institutionele wantrouwen zou dan ook vooral daaraan moeten worden toegeschreven: ‘(...) dat mensen echt helemaal het idee hebben dat zij er in hun uppie voor staan en dat als zij iets willen aanspannen, ze geen schijn van kans maken.’

52 Gerechtshof Den Haag 19 mei 2015, ECLI:NL:GHDHA:2015:1204, r.o. 10.2.

53 Gerechtshof Den Haag 19 mei 2015, ECLI:NL:GHDHA:2015:1204, r.o. 10.1.

4.4 *De zaak Henriquez: een ongewenste vermaatschappelijking van een strafrechtelijke kwestie*

Op 27 juni 2015 overleed de Arubaan Mitch Henriquez na een gewelddadige aanhouding tijdens het Haagse muziekfestival Night at the Park. Henriquez riep, onder invloed van alcohol, meerdere malen een wapen te hebben, waarbij hij naar zijn kruis wees. Toen hij zich hevig tegen zijn aanhouding verzette, voelde een aantal agenten zich genoodzaakt geweld te gebruiken, waaronder het aanleggen van een nekklem. Klassieke media wijdden aanvankelijk slechts enkele regels aan het incident, terwijl de video's van omstanders nog op dezelfde dag massaal werden gedeeld op sociale media.⁵⁴ De ophef die de video's veroorzaakten, dwongen het OM het initiële persbericht aan te passen: uit de beelden en getuigenissen van omstanders bleek dat Henriquez al onwel was toen hij door de agenten in het politiebusje werd gesleept en niet pas, zoals het eerdere persbericht vermeldde, tijdens zijn vervoer naar het politiebureau. Waar het OM zich 'bedonderd' voelde door de politie, die deze informatie verkeerd zou hebben doorgegeven, vormde het voor andere leden van de samenleving aanleiding de onafhankelijkheid van het OM in het verdere onderzoek in vraag te stellen.⁵⁵

Het incident leidde tot avondlange rellen in de Schilderswijk, bedreigingen van verschillende agenten die niets met de zaak te maken hadden, en een maatschappelijke discussie over etnische profilering en politiegeweld.⁵⁶ Vanuit de politie toonde een woordvoerder van politievakbond ACP zich solidair met de agenten 'die dit ook niet gewild hebben', terwijl de voorzitter van de centrale ondernemingsraad opmerkte het incident 'razend vervelend' te vinden, maar er 'allergisch van wordt' dat de politie van discriminatie wordt beschuldigd.⁵⁷

Ondertussen wachtten de nabestaanden op een vervolgingsbeslissing: het OM wilde in 'een zaak als deze, die zo gevoelig ligt, (...) echt alle informatie compleet hebben'.⁵⁸ Terugblikkend merkt de advocaat op dat de feiten bekend waren en dat de nabestaanden zich altijd gedistantieerd hebben van de rellen, de eigenrichting en de politisering van het incident: 'ze wilden gewoon dat dit waardig en beschaafd werd opgelost'. De nabestaanden erkenden dan wel dat er grote maatschappelijke belangen in het geding waren, maar beschouwden de zaak toch vooral als strafrechtelijke kwestie. Zo riepen ze expliciet op geen politieke manifestatie te maken van de stille tocht die ter nagedachtenis van Henriquez werd georganiseerd, en was de familie volgens de advocaat 'niet blij' toen de neef in de media enkele opmerkingen over racisme maakte:

'Het incident zelf, daar werd door de familie niet direct een link gelegd met racisme, maar de manier waarop de familie werd en wordt behandeld en hoe er naar die zaak wordt gekeken wel.'

54 'Mitch Henriquez: van acht zinnen naar de voorpagina', *NRC* 4 juli 2015.

55 Zie bijv. 'Compassie voor politie bij de politie', *NRC* 2 juli 2015; 'Doorbreek het zwijgen over racistisch gedrag van politie', *Trouw* 18 juli 2015.

56 Zie bijv. 'We zijn niet blank, dáárom moet de politie ons hebben', *NRC* 1 juli 2015.

57 'Compassie voor politie bij de politie', *NRC* 2 juli 2015.

58 'Zo'n gevoelige zaak laat het OM nog even rijpen', *NRC* 7 november 2015.

Deze negatieve ervaringen met de strafrechtspleging begonnen met het foute persbericht en de onduidelijkheid over waarom de vervolgingsbeslissing zo lang duurde. Vervolgens volgde de toezegging van politiechef Bouman dat de vijf betrokken agenten, ongeacht de uitspraak van de rechter, hun baan zouden behouden.⁵⁹ ‘Het was alleen maar toedekken van de agenten’, aldus de advocaat, die opmerkt daarvoor weinig vertrouwen te hebben in de instituties:

‘(...) En daar gaat het in dit land verkeerd. Het is hier allemaal niet bespreekbaar. Mensen gaan vechten, er is rommel in de kamer, mensen lopen boos weg. Maar een gewoon gesprek is niet of nauwelijks mogelijk. Nu nog niet.’

Hoewel het OM uiteindelijk meedeelde twee agenten te gaan vervolgen – de eerste agent legde de nekklem aan en de tweede smeerde pepperspray in Henriquez’ gezicht –, probeerden de nabestaanden via de artikel 12-procedure ook de andere drie agenten vervolgd te krijgen. Waar het OM betoogde dat deze drie agenten geen geweldshandelingen hadden verricht die tot de dood van Henriquez hadden geleid, voerde de advocaat aan dat er sprake was van een georganiseerd verband en dat alle agenten hadden nagelaten adequate hulp in te schakelen toen ze Henriquez bewusteloos naar het politiebusje brachten. De nabestaanden hoopten via de rechter de volgens hen tot nu toe uitgebleven gepaste reactie op het incident te krijgen. Omdat de advocaat gezien de eerdere afwikkeling van de zaak weinig vertrouwen had in een goede afloop, werd hen duidelijk gemaakt dat ze hoogstwaarschijnlijk ook in deze procedure ‘de machinaties van de overheid in werking zouden zien treden om haar eigen belang te dienen’.

De klacht werd afgewezen, maar de advocaat en de nabestaanden hadden vooral kritiek op de procedurele gang van zaken. Zo werd vanwege de vele bedreigingen een scherm tussen hen en de agenten geplaatst en mochten de nabestaanden en de advocaat op de tribune plaatsnemen. ‘Ik zou staatsgevaarlijk zijn’, vertelt de advocaat, ‘terwijl ik juist de cliënten heb gesteund in het idee dat het allemaal kalm moest blijven en nauwelijks in de media heb opgetreden, omdat ik dat schadelijk voor de zaak vond.’ Bovendien waren de rechters – de voorzitter van de artikel 12-kamer zou een vriend van korpschef Bouman zijn geweest – ‘niet onafhankelijk, zeer vooringenomen en zeer laatdunkend’. De advocaat merkt op dat hij de artikel 12-procedure vanwege de grote maatschappelijke belangen zo opnieuw zou zijn gestart, maar dat de procedure zijn controlefunctie niet kan waarmaken zolang zaken waar dergelijke maatschappelijke kwesties spelen, niet in het openbaar worden afgedaan:

‘De artikel 12-procedure zou het visitekaartje van het rechtssysteem moeten zijn. Het is de noodrem, daar zou de rode looper voor moeten worden uitgerold. Maar het meest fundamentele ding dat je hebt, om je bezwaren in te stellen tegen onwelgevallige beslissingen van de staat, dat is een soort krakkemikkige achteraf-procedure (...).’

59 ‘Verkeerd begrepen loyaliteit zorgt voor uitglijder korpschef’, *NRC* 10 oktober 2016.

In de uiteindelijke beschikking overweegt het gerechtshof dat de kwestie, buiten de vervolging van de twee agenten, dan wel geen verdere uitweg zal vinden in een strafproces, maar dat de klagers eventueel kunnen proberen de staat via de civiele weg aansprakelijk te stellen. De advocaat merkt op dat zij dat misschien inderdaad wel zullen doen, omdat de nabestaanden *pro deo* worden bijgestaan en voor het strafproces tegen de twee vervolgde agenten onder andere detectives, pathologen en spraakafzienaars zijn ingeschakeld ter correctie op het optreden van het OM. Zo bevatte het dossier onduidelijke beelden van de arrestatie, waar het OM geen duidelijke verklaring voor kon geven toen de advocaat met scherpere beelden aankwam die wel duidelijk aantoonde dat er een nekklem en geen hoofdklem was gebruikt, zoals aangevoerd door de advocaten van de agenten.⁶⁰ Ondanks de negatieve ervaringen met het rechtssysteem dienden de advocaat en de nabestaanden een (nog lopende) klacht in bij het EHRM naar aanleiding van de artikel 12-procedure: 'Het gaat gewoon niet gebeuren dat deze mensen hier zo mee weggkomen.'

5 Discussie en conclusie

Waar de artikel 12 Sv-procedure van oorsprong een belangrijke rechtsstatelijke functie heeft als correctiemiddel op de machtspositie van het Openbaar Ministerie, staat de procedure de laatste jaren steeds meer in dienst van de private belangen van klagers. In maatschappelijk gevoelige artikel 12-zaken worden echter nieuwe maatschappelijke aanspraken op de strafrechtspleging gemaakt die niet uitsluitend in termen van individuele belangen kunnen worden begrepen. In deze bijzondere categorie beklagzaken zijn klagers immers maar een deel van een verdeelde democratische samenleving waarin verschillende visies bestaan op wie wij zijn en willen zijn als samenleving, en hoe de strafrechtspleging daar uitdrukking aan zou moeten geven. Als gevolg daarvan brengen niet alleen klagers, maar ook niet bij de procedure betrokken burgers en machthebbers concurrerende betekenisgevingen van de strafrechtspleging naar voren, waarmee de conflictoplossende taak van de rechtspraak in dit type zaken kan worden ge(de)legitimeerd. Omdat de media vaak óver klagers en hun vermeende intenties bleken te spreken, onderzocht deze bijdrage deze (relatief) nieuwe maatschappelijke aanspraken op de strafrechtspleging aan de hand van gesprekken mét deze klagers en hun advocaten. Welke functie kennen zij aan het strafrecht toe wanneer ze maatschappelijk gevoelige conflicten voor de strafrechter proberen te brengen? De geïnterviewde burgers bleken de artikel 12-procedure vooral aan te wenden om een maatschappelijk gevoelig conflict dat in hun ogen nergens anders een adequate uitweg vond via het strafrecht toch mogelijk te maken. Deze maatschappelijke aanspraken op de strafrechtspleging zouden we *democratische* aanspraken kunnen noemen: een democratie biedt immers ruimte voor maatschappelijke conflicten die vervolgens worden gekanaliseerd en geïnstitutionaliseerd.⁶¹ Hoewel de in paragraaf 2 uiteengezette dominante liberale betekenisgeving van de strafrechtspleging geen plaats geeft aan dit demo-

60 'Advocaat Korver scoort maximaal', *NRC* 18 november 2017.

61 Koning 2023; Rosanvallon 2008, 2011.

cratische proces – die verondersteld wordt uitsluitend in het parlement plaats te vinden – kan aan de hand van de vier casestudies een eerste aanzet worden gegeven om de hier onderzochte maatschappelijke aanspraken op de strafrechtspleging middels een alternatief ‘democratisch vocabulaire’ te conceptualiseren.

Ten eerste illustreren de casestudies dat de democratische strijd over wie wij zijn en willen zijn als samenleving (ook) via het strafrecht kan worden gevoerd. Voor de geïnterviewde burgers en advocaten vormde het strafrecht immers vooral een ‘culturele betekenisgever’. Niet het strafrecht als punitief machtsmiddel, probleemoplosser of instrument tot verzoening, zoals in de media werd betoogd, maar de specifieke *normatieve* betekenis die het strafrecht als institutie geeft aan een verdeelde democratische samenleving leidde ertoe dat klagers het conflict uiteindelijk niet overlieten aan andere instituties of aan de samenleving zelf.⁶² Zo probeerden de klagers in de Martijn-zaak via het strafrecht een middenweg te vinden tussen de pedojagers en het faciliteren van tips en tricks, en probeerden de klagers in de Wilders-zaak de rechters te bewegen tot het vertellen van een alternatief verhaal over de Nederlandse samenleving dan die waar discriminatie en racisme niet zouden bestaan. De klager in de Libor-zaak zag in het strafrecht een middel om in verweer te komen tegen de neoliberale samenleving, en in de zaak Henriquez werd de artikel 12-procedure aangewend als laatste middel om een gesprek mogelijk te maken over het volgens hen afkeurenswaardige optreden van de vijf agenten, welk gesprek in de maatschappelijke discussie geëkaapt was door het toedekken van de agenten, de rellen en bedreigingen, en de maatschappelijke discussie over racisme bij de politie. Het democratisch leven speelt zich daarom ook buiten het parlement (in de rechtszaal) af en er zijn meerdere democratische instituties dan het parlement waar de politieke gemeenschap vanuit een verdeelde samenleving vorm kan krijgen. De casestudies illustreren dat de zoektocht naar een constructieve relatie tussen de strafrechtspleging en de democratische samenleving daarom gebaat zou zijn bij een bredere democratie-opvatting die aandacht heeft voor de democratische potentie van het instituut rechtspraak, waar maatschappelijke conflicten kunnen worden gekanaliseerd en geïnstitutionaliseerd.⁶³

Ten tweede heeft de artikel 12-procedure met het mogelijk maken van conflicten die elders geen uitweg vinden, en de kanalisering en institutionalisering daarvan, een belangrijk machtskritisch potentieel: het biedt burgers de mogelijkheid om tegenover het OM en andere instituties die ook ‘de samenleving’ menen te vertegenwoordigen, via het strafrecht kritiek te leveren op deze heersende discoursen en de rechterlijke macht te verzoeken om via de handhaving van strafrechtelijke normen een uitspraak te doen over de identiteit van onze politieke gemeenschap. De geïnterviewde burgers en advocaten verzetten zich dan ook tegen het uitgangspunt dat

62 Zie over het recht als culturele betekenisgever in het algemeen, en het strafrecht in het bijzonder: Leachman 2013; Kleinfeld 2017, p. 1399.

63 Deze bredere democratie-opvatting (voorbij het parlement) is met name bepleit door Rosanvallon. In het kader van de ‘strafrechtspolitiek’ (*politics of crime*) is zij naar voren gebracht door Loader en Sparks, die op Rosanvallon's democratietheorie voortbouwen in hun verhandeling over de democratische legitimiteit van de strafrechtspleging. Zie resp. Rosanvallon 2008 en 2011; Loader & Sparks 2013. Hierop voortbouwend, bespreekt Koning (2023) het mogelijke democratische potentieel van de beklagprocedure in maatschappelijk gevoelige beklagzaken.

uitsluitend het OM in het algemeen belang zou kunnen spreken. Zowel de juridische en bewijstechnische haalbaarheid van de vervolging als het algemeen belang daarvan is namelijk voor interpretatie en discussie vatbaar en biedt de mogelijkheid om democratisch burgerschap binnen het strafrecht uit te oefenen. Met andere woorden, het bevragen van deze *positieve* uitoefening van macht door het OM via de invulling van de open normen van de haalbaarheid en het algemeen belang geeft burgers een alternatief kritisch vocabulaire voorbij het *negatieve* liberale uitgangspunt dat 'slechts' willekeur en machtsmisbruik door het OM moet worden voorkomen.

Ten derde kunnen deze democratische aanspraken (het bevragen van positieve macht over de collectieve inrichting van de samenleving en het naar voren brengen van een alternatieve uitoefening daarvan) alleen doorgang vinden wanneer participatie, deliberatie en responsiviteit in de procedure centraal staan. Dat vereist wel participatie als *democratisch burger* (en niet als 'emotioneel' slachtoffer); en deliberatie en responsiviteit ten aanzien van het *strafrechtelijke* (en niet het maatschappelijke) conflict. De strafrechtelijke autoriteiten dienen dan ook open te staan voor het feit dat niet iedere burger die de artikel 12 Sv-procedure aanwendt, slechts persoonlijke behoeften heeft om als slachtoffer 'gezien en erkend' te worden, het slachtofferschap inzet als identificatiemiddel ter versterking van een maatschappelijke identiteit, of alleen een effectieve oplossing zoekt voor maatschappelijke conflicten en problemen. Tegenover dergelijke 'vermaatschappelijkingen' van het conflict in de media werd door de respondenten in dit onderzoek immers juist op de 'tegenfeitelijkheid' van het strafrecht gerekend: de klagers probeerden via de normen van het strafrecht een kritische waardendiscussie te voeren op een hoger *symbolisch* niveau dat het niveau van de politiek-maatschappelijke werkelijkheid juist overstijgt.⁶⁴

Ten vierde heeft de artikel 12 Sv-procedure als ventiefunctie voor maatschappelijk ongenoegen ook een belangrijke maatschappelijke waarde, los van de hierboven beschreven symbolische waarde waar de procedure zelf aan zou kunnen toekomen. Klagers en hun advocaten merkten vaak op dat de zaken belangrijke maatschappelijke discussies teweeg hadden gebracht, die ertoe leidden dat de bredere maatschappelijke onvrede (verder) opgepikt werd door andere democratische instituties. Ook op de lange termijn kan de artikel 12 Sv-procedure zijn weerslag hebben op de maatschappelijke en politieke opvattingen. Zo werd het tweede Wilders-proces – waar Wilders werd veroordeeld voor zijn 'minder Marokkanen'-uitspraak – in de media en de politiek veelal besproken in relatie tot het eerste Wilders-proces: het ging nu duidelijk om mensen en niet om religiekritiek.⁶⁵

De beklagprocedure lijkt daarom een nieuwe democratische functie te krijgen, die niet binnen het dominante liberale kader met zijn empirische en normatieve vooronderstellingen kan worden begrepen. De empirische bevindingen hebben daarom ook belangrijke normatieve consequenties: hoe dienen de hierboven geformuleerde bouwstenen voor een meer democratische strafrechtspleging zich te verhouden

64 Zie over deze tegenfeitelijkheid ('contrafakticiteit') van het recht: Foqué & 't Hart 1990, met name in hoofdstuk 10b.

65 Zie bijv. 'Dit is een heel andere zaak Wilders', *Trouw* 10 oktober 2014.

tot het dominante liberale verdachte-slachtofferparadigma zoals dat in paragraaf 2 uiteen is gezet? Natuurlijk blijft het van belang dat de strafrechtspleging zich rekenschap blijft geven van rechtsstatelijke waarden, maar we moeten niet vergeten dat ook dit kader een cultuurproduct is en dat de hedendaagse politiek-maatschappelijke context van (gepercipieerde) politieke inactiviteit en maatschappelijke verdeeldheid aanleiding geeft na te denken over aanvullende theoretische kaders om andere maatschappelijke aanspraken op de strafrechtspleging te kunnen begrijpen en te normeren.⁶⁶ Het dominante liberale kader waarbinnen de strafrechtspleging doorgaans begrepen wordt, lijkt er echter toe te hebben geleid dat de verdeelde *democratische* samenleving – zowel in het kader van de artikel 12 Sv-procedure als in het kader van de strafrechtspleging in het algemeen – onder strafrechtjuristen nauwelijks aandacht heeft gehad. Dat is op zich niet heel verwonderlijk, omdat ‘het publiek’ in ‘gewone’ strafzaken veelal eensgezind lijkt door zich met (de emoties van) het slachtoffer te identificeren.⁶⁷ Deze empirische blinde vlek is niet alleen juristen aan te rekenen, van wie nog gezegd kan worden dat ze zich ‘slechts’ normatief uitlaten over een politiek-maatschappelijke werkelijkheid waarin de strafrechtspleging inderdaad veelal in termen van risicobeheersing, veiligheid en slachtofferschap begrepen wordt.⁶⁸ Volgens recente internationale criminologische literatuur is echter ook de criminologie als sociaalwetenschappelijk vakgebied debet aan de verdwijning van de democratische samenleving uit hun vocabulaire: “The ambition is to “cool” things down, to “depoliticize” the criminal question, to make public safety safe from democracy.”⁶⁹ Met andere woorden, het wijdverbreide wantrouwen tegenover de *demos* heeft ertoe geleid dat criminologen het rationele en technocratische ‘penal elitism’ (het ‘oplossen’ van *the criminal question* door experts) telkens als het enige antwoord hebben gegeven op het emotionele en punitieve ‘penal populism’.⁷⁰ Daarmee zou een belangrijk alternatief voor deze twee ‘pathologieën’ van een democratisch strafrechtssysteem onderbelicht blijven: de democratische potentie van deliberatieve en inclusieve instituties waar burgers machtsuitoefening op grond van argumenten en publieke redenen in vraag kunnen stellen.⁷¹

Bovenstaand criminologisch debat vindt vooral plaats tegen de achtergrond van het fenomeen ‘penal populism’, dat ten aanzien van de maatschappelijke verwachtingen van het strafrecht een (door politici voorgesteld) homogeen en door emoties geleid ‘volk’ veronderstelt. De casestudies geven aanleiding dat beeld van de democratische samenleving te nuanceren en de mogelijkheid van een democratische ‘derde weg’ ook in de context van ons van oudsher professioneel ingerichte strafrechtspleging verder te onderzoeken. Hoewel dit onderzoek zich richtte op vier (uitzonderlijke) zaken, staan deze maatschappelijke aanspraken op de straf-

66 Zie over de strafrechtelijke ideeëngeschiedenis en het strafrecht als product van een vroegliberale filosofie: Foqué & ‘t Hart 1990.

67 Boutellier 2003; Van Stokkum 2022.

68 Zie bijv. de repressieve retoriek in het hoofdlijnenakkoord ‘HOOP, LEF EN TROTS’, te raadplegen via tweedekamer.nl.

69 Loader 2022, p. 46.

70 Dzur, Loader & Sparks 2016, p. 1-10; Kleinfeld 2017; Loader & Sparks 2022.

71 Loader & Sparks 2010, hfst. 5; Loader & Sparks 2013 en 2022.

rechtspleging namelijk niet op zichzelf.⁷² Zo illustreren ook de aangiftes naar aanleiding van het handelen van bedrijven als Tata Steel en Chemours dat burgers en belangengroepen het strafproces als geschikte uitweg voor maatschappelijke conflicten beschouwen wanneer deze in hun ogen onvoldoende uitweg vinden in de politiek.⁷³ Met de reductie van de democratische samenleving tot (potentiële) verdachten en slachtoffers, en een democratie-opvatting die niet verder dan het parlement reikt, lopen we echter het risico dit fenomeen niet in al zijn complexiteit te kunnen begrijpen en daarmee te normeren. Wil zowel de criminologie als de strafrechtswetenschap die valkuil voorkomen, dan vereist dat aandacht voor sociologische én normatieve vragen, welke wetenschappelijke houding als ‘democratic under-labourer’ door de criminologen Loader en Sparks recentelijk weer naar voren werd gebracht: ‘criminology is committed both to participating within, and to facilitating and extending, institutional spaces that supplement representative politics with inclusive public deliberation about crime and justice matters’.⁷⁴ In navolging van dit emancipatoire wetenschapsideaal roept ook deze bijdrage op tot een doordenking van het hierboven geconstrueerde democratische vocabulaire dat niet alleen een tegenwicht biedt tegen ‘penal populism’, maar ook zou kunnen helpen om de verhouding tussen ons van oudsher professioneel ingerichte strafrechtspleging en de democratische samenleving op een kritische maar constructieve manier te denken.

Referenties

- Becker, T.R. & L. van Lent, ‘Strategische procesvoering in de beklagprocedure van artikel 12 Sv’, *Tijdschrift voor Bijzonder Strafrecht en Handhaving* 2023(6), p. 291-304.
- Boutellier, H., *De veiligheidsutopie: Hedendaags onbehagen en verlangen rond misdaad en straf*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2003.
- Boutellier, H., *Het nieuwe Westen. De identitaire strijd om de sociale verbeelding*, Amsterdam: van Gennep 2021.
- Cleiren, C.P.M., ‘Genoegdoening aan slachtoffers in het strafrecht’, in: A.C. Zijdeveld & P.C.E. du Perron (red.), *Handelingen Nederlandse Juristen-Vereniging*, Deventer: Kluwer 2003, p. 33-104.
- Crijns, J.H. & M. Hirsch Ballin, ‘Redactioneel: Burger en strafrecht: een multidimensionale en onlosmakelijke verbintenis’, *Boom Strafbblad* 2023(2), p. 53.
- Daems, T., ‘De slachtofferdimensie van herstelrechtelijke interventies. Een sluimerende therapeutisering?’, *Tijdschrift voor Herstelrecht* 2007-7(1), p. 7-21.
- Daems, T., A. Pemberton & B. van Stokkum, ‘De strijd om slachtofferschap: een inleidende Beschouwing’, *Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit* 2022-12(1), p. 3-18.
- Dzur, A., I. Loader & R. Sparks, *Democratic Theory and Mass Incarceration*, Oxford: Oxford University Press 2016.

72 Zie ook de recente oproep tot nader onderzoek hieromtrent van Becker & Van Lent 2023.

73 Zie ‘Aangifte Ficq tegen Chemours-top om pfas namens ruim 2000 mensen’, fd.nl, 14 augustus 2023; ‘Topadvocaat Ficq: “De ceo van Tata Steel moet de gevangenis in”’, fd.nl, 9 juni 2023; ‘Aangifte tegen ambtenaren Belastingdienst vanwege toeslagenschandaal’, nu.nl, 7 februari 2022.

74 Loader & Sparks 2022, p. 109.

- Foqué, R. & A.C. 't Hart, *Instrumentaliteit en Rechtsbescherming. Grondslagen van een strafrechtelijke Waardendiscussie*, Arnhem: Gouda Quint 1990.
- Garland, D., 'Sociological Perspectives on Punishment', *Crime and Justice: A Review of Research* 1991(14), p. 115-165.
- Garland, D., *The culture of control: crime and social order in contemporary society*, Oxford: Oxford University Press 2001.
- Glaser, B. & A. Strauss, *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*, Mill Valley: Sociology Press 1967.
- Heywood, A., 'Political ideologies. An introduction', Londen: Macmillan Education UK 2020.
- Kleinfeld, J., 'Manifesto of Democratic Criminal Justice', *Northwestern University Law Review* 2017-111(6), p. 1367-1412.
- Koning, S., 'De ventiefunctie van de artikel 12 Sv-procedure: van georganiseerd wantrouwen naar gezamenlijk politiek project?', *Netherlands Journal of Legal Philosophy* 2022(2), p. 84-105.
- Koning, S., '(Re)defining conflicts: democratic legitimacy in socially sensitive court cases', *Utrecht Law Review* 2023-19(2), p. 46-62.
- Koning, S., 'De artikel 12 Sv-procedure als forum voor maatschappelijk debat? Percepties van raadsheren ten aanzien van maatschappelijk gevoelige artikel 12 Sv-zaken', *Boom Strafblad* 2024(5), p. 72-79.
- Kool, R.S.B., 'Modernisering van de beklagregeling ex art 12 Sv: "Full dress" voor het slachtoffer?', *Platform Modernisering Strafvordering* 2018(oktober), www.moderniseringstrafvordering.nl.
- Lange, A. de, 'De beklagprocedure en criminele politiek', *Strafblad* 2009(5), p. 477-492.
- Leachman, G., 'Legal Framing', *Studies in Law, Politics, and Society* 2013(61), p. 25-59.
- Lent, L. van, M. Boone & K. van den Bos, *Klachten tegen niet-vervolg (artikel 12 Sv-procedure). Doorlooptijden, instroom, verwachtingen van klagers en het belang van procedurele rechtvaardigheid*, Den Haag: Boom juridisch 2016.
- Loader, I., 'Criminology's plausible worlds: Ideologies, crime control, and the practice of democratic under-labouring', in: A. Liebling, J. Shapland, R. Sparks & J. Tankabe (red.), *Crime, Justice, and Social Order*, Oxford: Oxford University Press 2022, p. 100-125.
- Loader, I. & R. Sparks, *Public criminology?*, Londen: Routledge 2010.
- Loader, I. & R. Sparks, 'Unfinished business: legitimacy, crime control, and democratic politics', in: A. Liebling (red.), *Legitimacy and Criminal Justice: An International Exploration*, Oxford: Oxford University Press 2013, p. 105-126.
- Loader, I. & R. Sparks, 'Reasonable Hopes?', in: A. Liebling, J. Shapland, R. Sparks & J. Tankabe (red.), *Crime, Justice, and Social Order*, Oxford: Oxford University Press 2022, p. 100-125.
- Pas, K. van der, 'Conceptualising strategic litigation' *Onati Socio-legal Series* 2012-11(6), p. 116-145.
- Mackor, A., 'Strafrecht en liberalisme', *Netherlands Journal of Legal Philosophy*, 2012(1), p. 5-11.
- Mouffe, C., *The Democratic Paradox*, Londen/New York: Verso 2000.
- Rosanvallon, P., *Counter-democracy: politics in an Age of Distrust*, Cambridge: Cambridge University Press 2008.
- Rosanvallon, P., *Democratic Legitimacy: Impartiality, Reflexivity, Proximity*, Princeton: Princeton University Press 2011.

Sophie Koning

- Stokkum, B. van, 'Genoegdoening. Tussen punitieve verlangens en publieke redelijkheid', in: B. van Stokkum (red.), *Genoegdoening & redelijkheid. Over de grenzen van slachtoffere-mancipatie*, Den Haag: Boom criminologie 2019. p. 135-161.
- Stokkum, B. van, 'Slachtofferschap als rancuneus fantasieland', *Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit* 2022-1(12), p. 85-95.
- Unger, R.M., *Knowledge and politics*, New York: Free Press 1975.
- Veraart, W.J., 'Ik lijd dus ik heb rechten. De juridische emancipatie van het slachtoffer', *Ars Aequi* 2013(juli/augustus), p. 582-590.